

UDK 811.163.42'373.7
Izvorni znanstveni članak
Primljen 21. I. 2002.
Prihvaćen za tisak 8. IV. 2002.

Željka Fink
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za slavenske jezike i književnosti
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

HVATAMO LI ZA BRADU *Boga* ILI *boga*? O JEDNOM PRAVOPISNOM PROBLEMU U FRAZEOLOGIJI

Jedan od pravopisnih problema u frazeološkoj natuknici odnosi se na pisanje sastavnice *Bog* malim ili velikim slovom. Problem je prisutan u potpuno desemantiziranim frazemima u kojima je navedena sastavnica, prvo, izgubila svoje prvotno leksičko značenje i, drugo, u dijelu frazema ona je zamjenjiva nekom drugom sastavnicom bez bilo kakva utjecaja na frazeološko značenje. Smatram da bi se ona u većini slučajeva trebala pisati malim slovom. Uvidom u rječnike nekoliko slavenskih i neslavenskih jezika vidjet će se kako je u drugim jezicima riješen taj problem.

1. Pri sastavljanju frazeoloških kao i općih rječnika s uključenom frazeologijom autori se ponekad susreću i s pravopisnim problemima, rješenje kojih utječe na oblik same natuknice. Spomenuti se problemi najčešće odnose na sastavljeno i rastavljeno pisanje odnosno na problem velikog i malog slova pojedinih frazeoloških sastavnica.

1.1. Kad je riječ o sastavljenom i/ili rastavljenom pisanju pojedinih sastavnica, željela bih naglasiti da se, unatoč povremenom pojavljivanju radova na tu temu (npr. članak S. Ham u *Jeziku* (2000)), nije niti ustalilo niti čvrstim pravilom odredilo pisanje "problematičnih" sastavnica u frazemima. Tako se, recimo, frazem *uhvatiti se u koštac* ili *uhvatiti se ukoštac* u *Frazeološkom rječniku* J. Matešića i *Rječniku hrvatskoga jezika* V. Anića (1998) navodi u dvije varijante i, dakako, na dva mjesta: *uhvatiti se u koštac* (pod nadnatuknicom, odnosno natuknicom *koštac*) i *uhvatiti se ukoštac* (pod nadnatuknicom *uhvatiti se*, odnosno pod natuknicom *ukoštac*), pri čemu se njihovo frazeološko značenje ne razlikuje. *Rječnik hrvatskoga jezika* u redakciji J. Šonje uključuje samo pravopisnu varijantu *uhvatiti se u koštac*. U četvrtom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* S. Babića, B. Finke i M. Mogušića navodi se rastavljeno pisanje sporne sastavnice

(u koštac, pril.) iako se frazem ne bilježi u cijelosti, dok se *Pravopis hrvatskoga jezika* V. Anića i J. Silića (2001) zauzima za sastavljeno pisanje¹.

Kao drugi bih primjer navela jedinicu *ide* (*pošlo je, kreće*) *niz brdo* kod koje je prijedložno-imenička sastavnica zabilježena i u obliku *nizbrdo*. *Frazeološki rječnik* J. Matešića na dva mjesta bilježi frazem: pod nadnatuknicom *brdo* navodi se oblik *krenuti* (*poći*) komu *niz brdo*, dok je pod nadnatuknicom *nizbrdo* zabilježen frazem *ići nizbrdo* (različiti glagoli kretanja ne utječu na promjenu frazeološkoga značenja, pa se ono i ne razlikuje bitno; drugi je pak problem infinitivni oblik glagola: on bi, naime, trebao biti u trećem licu jer infinitiv pretpostavlja upotrebu svih ili gotovo svih lica, koja kod navedenog frazema nisu moguća), dok *Rječnik hrvatskoga jezika* V. Anića (1998) ima zabilježen samo frazem *pošla kola nizbrdo*, čije se frazeološko značenje ne razlikuje od značenja prethodnih. U *Rječniku* u Šonjinoj redakciji spomenuta se sastavnica bilježi na dva načina: *ići niz brdo* i *kola su pošla nizbrdo*. *Hrvatski pak pravopis* Babića, Finke i Mogušića (IV. izdanje) ne uključuje u svoj popis navedeni frazem, već samo navodi rastavljeno pisanje prijedložnog oblika imenice: *niz brdo*, ali se bilježi rastavljeno pisanje *niz dlaku* i neposredno iza toga frazem *ići niz dlaku*, po čemu bi se moglo zaključiti da pravopisci zagovaraju rastavljeno pisanje (to je, naime, strukturno isti tip frazema). *Pravopis hrvatskoga jezika* Anića i Silića (2001) bilježi sastavljeno pisanje sporne komponente.

I još jedan primjer u kojem se očituje dvojnost pisanja: *s brda s dola* (*zbrda-zdola*). Tako *Frazeološki rječnik* J. Matešića te *Rječnik hrvatskoga jezika* u Šonjinoj redakciji na dva mjesta navode frazem *s brda s dola* (pod *brdo*) i *zbrda-zdola* (zasebna natuknica), pri čemu se frazeološko značenje ne razlikuje, dok je u Anićevu *Rječniku* (1998) frazem napisan samo na jedan način: *zbrda-zdola*. Četvrto izdanje *Hrvatskoga pravopisa* S. Babića, B. Finke i M. Mogušića kao i *Pravopis hrvatskoga jezika* V. Anića i J. Silića (2001) ograničavaju se na sastavljeno pisanje prijedloga i imenice. Sličnih bi se primjera moglo još navoditi.

Sanda Ham u već spomenutom članku načelno se zalaže za odvojeno pisanje prijedloga i imenice u sastavu navedenih frazema i frazema slične strukture.

1.2. Vratimo se, međutim, temi ovoga rada, koja se odnosi na drugi pravopisni problem u frazeologiji: na pisanje velikog i/ili malog slova u pojedinim frazeološkim komponentama. Zadržat ću se na načinu pisanja frazema sa sastavnicom *Bog*², pri čemu će taj problem biti analiziran isključivo u okviru uže frazeologije.

2. Podsjetimo se prethodno na značenja i način pisanja leksema *bog* od-

¹ Budući da se tema rada ne odnosi na sastavljeno i rastavljeno pisanje, leksiografski se i pravopisni izvori selektivno navode.

² U radu ću pravopisno spornu sastavnicu u slučajevima kad se navodi samostalno, izvan frazema, pisati velikim slovom.

nosno *Bog*. Imenica *bog* opća je imenica sa značenjem ‘nadnaravno biće koje upravlja nekim prirodnim silama, gospodar prirode ili dijela prirode i dijela duhovnoga svijeta’³ (odnosi se na bogove rata, ljubavi, boga Marsa itd.), a semantičkom su se preoblikom razvila nova značenja: ‘moćna osoba, sila, vlast’ i ‘obožavana osoba’. U oba se slučaja ta imenica piše malim slovom, te ima oblike jednine i množine. Nasuprot tomu, imenica *Bog* piše se velikim početnim slovom, ima samo oblik jednine i odnosi se na stvoritelja ukupnog materijalnog i duhovnog svijeta, nadnaravno biće koje vlada svime⁴. Pravopisi hrvatskoga jezika objavljuvani u različitim razdobljima⁵ u potpunosti prate značenjske razlike imenica *Bog* i *bog*, pa prema tome i donose pravila pisanja velikog ili malog slova⁶. Jednaka je situacija u načinu pisanja i u nekim drugim slavenskim jezicima, na primjer, u češkom (*Pravidla českého pravopisu* 1983, 2000), poljskom (*Ortograficzny słownik ucznia* 1999) itd. Promotrimo li pak frazeološki plan, vidjet ćemo da su obje imenice postale sastavnicama pojedinih frazema, ali je već na prvi pogled jasno da frazemi sa sastavnicom *bog* ne predstavljaju (ili bar ne bi trebali predstavljati) nikakav pravopisni problem (*bog bogova*, *biti za bogove* itd.), jer je kod njih, bez obzira na stupanj desemantizacije navedene komponente (kao i izraza u cjelini), malo početno slovo već unaprijed zadano vrlo jasnim pravopisnim pravilom. Pravopisne se pak teškoće mogu pojaviti kad se u frazem uvrsti imenica *Bog*.

3.1. Listajući zasad jedini frazeološki rječnik hrvatskoga jezika, ali i opće rječnike koji sadrže frazeologiju, može se zaključiti da je način pisanja spomenute sastavnice prilično neujednačen i da nije stvoren jasan kriterij prema kojem bi se sastavljači rječnika opredjeljivali za malo ili veliko slovo. U *Frazeološkom rječniku* Josipa Matešića u dijelu frazema je sastavnica *Bog* napisana velikim, a u dijelu malim slovom, pri čemu se, pogledamo li semantički talog, može zaključiti da se sastavljač odlučivao za veliko slovo u slučajevima kad je slika na bazi koje nastaje pojedini frazem bliža biblijskom poimanju Boga, bliža značenju stvoritelja, nadnaravnog bića koje vlada svime, a za malo se odlučivao u slučajevima kad je, u prvom redu, slika udaljenija od Biblije i na-

³ Značenja su formulirana prema rječnicima hrvatskoga jezika V. Anića (1998) i onoga u redakciji J. Šonje (2000).

⁴ U radu neće biti riječi o tome kako se ti leksemi uključuju u rječnike. Budući da su to homofoni, trebalo bi ih pisati kao dvije natuknice. Ovdje se ne osvrćem na pozdrav *bog* kod kojeg je provedena konverzija (prešao je u uzvik) i koji bi trebao biti treća rječnička natuknica (Tafra 1998:357).

⁵ Broz–Boranić (1911), Boranić (1947), Pravopis Matice hrvatske i Matice srpske (1960, 1962), Babić–Finka–Moguš (1971, 1996), Anić–Silić (1986, 2001).

⁶ U većini je meni dostupnih pravopisa način pisanja imenica *Bog* i *bog* obrađen u sklopu vlastitih imena iako *Bog* nije ime već samo zamjena za Božje ime *Jahve*. Slijedeći židovsku tradiciju, kršćani izbjegavaju pravo imenovanje Boga, pa se uobičajila upotreba imenice *Bog* u situacijama kad bi se trebao imenovati stvoritelj.

vedenoga značenja i kad je, u drugom redu, ujedno moguća i zamjena te sastavnice nekom drugom. Tako je, na primjer, velikim slovom napisana sastavnica u frazemima *Bog je uzeo (pozvao, primio) k sebi koga, moliti koga kao Boga, otići (poći) Bogu na istinu, otići (poći) Bogu na račun, predati Bogu dušu* itd. Malim je pak slovom napisana, primjerice, u frazemima *bogu iza leđa (za leđima), bogu za plakat, krasti bogu (od boga) dane, ništa pod milim bogom, uhvatiti boga za bradu* itd. U dijelu pak frazema ta sastavnica ima leksičke varijante, tj. može se zamijeniti komponentom *vrag*, čime se dokazuje njena potpuna desemantizacija (tako se zapravo dobivaju frazeološke varijante s komponentama nesinonimima, a s druge se strane obje komponente u svom frazeološki vezanom značenju spajaju u istoj značenjskoj točki): *bog bi ga znao* i *vrag bi ga znao, gdje je bog rekao laku noć* i *gdje je vrage rekao laku noć, koji bog* i *koji vrage, neki bog* i *neki vrage*⁷. Za razliku od Matešićeva rječnika, u *Rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića i u *Rječniku hrvatskoga jezika* u redakciji Jure Šonje u većini je frazema sastavnica *Bog* napisana velikim slovom. Kao dokaz da nije dosljedno razmišljano o problemu velikog ili malog slova te sastavnice navest ću primjer iz Anićeva Rječnika, gdje je frazem *otići Bogu na istinu* naveden prvo u frazeološkoj zoni rječničkoga članka *Bog* a sporna je sastavnica napisana velikim slovom, ali i unutar članka *istina*, gdje je napisana malim slovom (*otići bogu na istinu*). A u rječniku u Šonjinoj redakciji čak je i množinski oblik sastavnice *bog* napisan velikim slovom: *skidati Bogove* što je u kontradikciji s ranije iznesenim stavom da imenica *bog* ne predstavlja pravopisni problem ni kao leksem, ni kao frazeološka komponenta.

3.2. Zanimljivo je, osim hrvatskih leksikografskih izvora i pravopisa, pogledati i način pisanja frazema s navedenom komponentom u suvremenoj književnosti i tisku (dio se tih izvora može pronaći i u *Hrvatskom nacionalnom korpusu*). Pregled tiskanih i internetskih izvora dovodi nas opet do zaključka da je u frazeologiji vrlo nedosljedan način pisanja analizirane komponente, s tim da je ipak znatno zastupljenija pravopisna varijanta s velikim slovom. Navest ću nekoliko primjera:

I zato je od kritike utoliko neodgovornije što luta naokolo i *krade bogu dane*, umjesto da čini ono što njoj – kritici – jedino može dati pravi smisao postojanja. (P. Pavličić, HNK)

Čujte, ne znam, *kog boga* milicija njuška za njim... (G. Tribuson, *Siva zona*, 1989, 83)

A da mi sada krenemo? (...) *Ni za boga*... (H. Hitrec, *Kanjon opasnih igara*, 1994, 124)

(...) što je sve skupa činilo tako složen i razveden sistem unutar kojeg bi promašaj ili, *ne daj bože*, zdravlje bili apsurdni prve vrste. (G. Tribuson, *Sanatorij*, 1993, 9)

⁷ Opširnije o tome Fink 1996.

(...) ako u skladu sa suvremenim razvojem odlučimo izdati neku enciklopediju, rječnik ili, *ne daj Bože*, udžbenik na CD-ROM-u (...) morat ćemo zaračunavati 22-postotni porez. (*Večernji list*, 1999)

Najgori su oni koji misle da *su Boga za bradu primili*, a idioti, kreteni... jadvnici. (*Međimurje*, HNK)

Osobno ne mislim da je ijedan od tri filma *Bogom dan* da ide u Ameriku... (*Večernji list*, 1996)

Spomenula je Ivana Ličanina, koji jedini svoj posao radi »*kako Bog zapovijeda*«. (J. Matanović, *Bilješka o piscu*, 2000, 133)

3.3. Pri sastavljanju dvojezičnih i/ili višejezičnih frazeoloških ali i općih rječnika mogu nam biti korisna i neka pravopisna rješenja prihvaćena u drugim jezicima a istovremeno prihvatljiva i u hrvatskom jeziku. Zato je zanimljivo pogledati kako su drugi jezici riješili pisanje komponente *Bog* u frazeologiji.

3.3.1. Pregledom rječnika nekih neslavenskih jezika (izuzev, dakako, njemačkoga) može se vidjeti da se u njima ta sastavnica uglavnom piše velikim slovom. Tako se navode frazemi u rječnicima engleskoga jezika: *a man of God*, *God rest her (his) soul*, *play God*, *honest to God*, *God bless me(!)*, *God forbid* itd., ali kad je navedena sastavnica u množini, piše se, naravno, malim slovom: *be in the lap of gods*. Isto je i u talijanskoj: *per amor di Dio(!)*, *grazie a Dio*, *Dio voglia (volesse)(!)*, *Dio ce ne liberi(!)*, *Dio me ne guardi(!)*, *Dio ci scampi e liberi(!)*, *lo sa Dio* itd.

3.3.2. U slavenskim je jezicima situacija nešto drugačija. Te bismo jezike, uzimajući u obzir odnos prema pravopisnom problemu sastavnice *Bog*, mogli podijeliti u dvije skupine.

3.3.2.1. U prvoj je skupini interesantan ruski jezik jer je različito pristupao pisanju velikog ili malog slova imenice *Bog* u različitim vremenskim periodima. Tako se u bivšem Sovjetskom Savezu leksem *Bog* pisao uvijek malim slovom bez obzira na njegovo značenje, a tek se u novijim rječnicima i pravopisnim priručnicima (izdanim u posljednjih desetak godina) počeo dvojako pisati, dakle, velikim i malim slovom u zavisnosti od značenja. Nije stoga teško zaključiti da je situacija u frazeologiji do otprilike devedesetih godina prošloga stoljeća pratila osnovno pravopisno pravilo, pa se navedena komponenta pisala malim slovom bez obzira na semantički talog. Noviji frazeološki i opći rječnici ruskoga jezika različito pristupaju pisanju te komponente. Tako je, na primjer, *Frazeološki rječnik* Fjodorova (1995) piše malim slovom: *бог ведает куда, бог весть какой, бог дал, бог даст, как (сколько, что) бог на душу положит, что бог послал* itd., dok *Frazeološki rječnik* Felicyne i Mokienka iz 1999. istu sastavnicu piše uvijek velikim slovom: *Бог весть кто (что, какой и т.п.), не Бог весть какой, жить как у Бога за пазухой, ни Богу свечка (свеча) ни чёрту кочерга*. U općem je rječniku Ožegova i Švedove (1994) komponenta *Bog* napisana i malim i velikim slovom pri čemu je prilično nejasan kriterij po kome je način pisanja izabiran (*как перед Богом [сказать, ответить], сам Бог*

велел, благодари Бога, дай бог каждому, как бог на душу положит, побойся бога(!), давай бог ноги, слава богу itd.), a u rječniku Kuznecova iz 1998. situacija je slična (*побойся Бога, сам Бог велел, слава Богу, как бог на душу положит*) (u rječničkom članku БОГ), *как Бог на душу положит* (u rječničkom članku ДУША), *бог знает, дай бог* itd.), s time da se, kako se vidi iz primjera, pisanje malog i velikog slova ne podudara u potpunosti u navedena dva opća rječnika. Iz rečenog je jasno da nam noviji rječnici ruskoga jezika baš ne pomažu u rješavanju pravopisnoga problema.

Gotovo je identična pravopisna situacija u bugarskom jeziku (rječnik izdan 1980: *ако даде бог, не (е) бог знае, с каквото дал бог, за бога*; rječnik iz 1994: *Бог знае къде (кога, как), за Бога* itd.). Zanimljiv je i slučaj ukrajinskoga jezika. U starijim je rječnicima (npr. u općem rječniku iz 1970) komponenta *Bog* pisana isključivo malim slovom (*на дай (не приведи) боже, дай боже (бог) ноги, слава богові (богу), чекати (ждати) як бога (кого, чого)*), a u novim je rječnicima prisutno dvojako rješenje: u općem rječniku izdanom 2001. analizirana komponenta napisana je malim slovom (vjerojatno pod utjecajem starijih rječnika): *дасть бог, борони (боронь) боже!, крий боже, не дай (не приведи) боже, ради бога, слава богові (богу), чекати (ждати) як бога*, dok je u novom frazeološkom rječniku u svim frazemima sastavnica *Bog* pisana velikim slovom: *давай Бог ноги, ради Бога, як Бога (з неба) [чекати, ждати и т.ин.], що Бог дасть, як Бог велив* itd.

Više je nego jasno da na način pisanja komponente *Bog* u navedenim jezicima nisu utjecali i ne utječu lingvistički već politički i ideološki kriteriji.

3.3.2.2. U drugoj su skupini oni slavenski jezici (uglavnom zapadnoslavenski) kod kojih način pisanja komponente *Bog* nije bio pod utjecajem ideoloških i političkih kriterija i u kojima se ta komponenta u većini slučajeva piše na isti način i u razdoblju do demokratskih promjena (otprilike do 1990) i poslije njih. Tako se u poljskom jeziku dosljedno i u starijim rječnicima (primjeri ispisani iz rječnika objavljena 1978) i u novijima (npr. iz 1996) navedena komponenta piše uglavnom velikim slovom: *Bogu dzięki, broń Boże, chwalić Boga, jak Boga kocham, jak u Pana Boga za piecem* itd. Za razliku od toga u češkom se jeziku sastavnica *Bog* također piše gotovo nepromijenjeno i u novijim i starijim rječnicima, ali ne velikim nego malim slovom: *to je u boha, chvála (díky) bohu* (registrirane su i varijante sastavljenoga pisanja: *chválabohu, díkybohu*), *až bůh brání, odevzdal duši bohu* (zabilježena je i pravopisna varijanta *odevzdal duši Bohu*), *to je podřvaná pro bohy, (Pan) Bůh ho k sobě povolal* itd. U slovačkom je u frazeologiji također zastupljeno i malo i veliko slovo: *pre živého boha!, pánu bohu za chrbtom, Boh <sám> vie, vďaka Bohu, nech (ta) Boh chráni!* itd.

4. Dakle, pregled rječnika i priručnika drugih jezika zapravo nije olakšao rješavanje pravopisnog problema u hrvatskim frazemima. Željela bih, međutim, istaknuti komentar autora ruskoga *Pravopisnoga rječnika* objavljena 2000. godine, koji se najviše približava formiranju pravopisnog pravila. Naime, Ni-

kolaj V. Solovjov uz pravila o pisanju velikog i malog slova piše da su se u skladu s ideološkim smjernicama od početka 20-ih godina XX. stoljeća riječi *Bog* i *Gospod* pisale malim slovom. U novije pak vrijeme postoji tendencija povratka na pisanje tih riječi velikim slovom. Dalje slijedi autorov osobni komentar (što je čak neuobičajeno za pravopisne priručnike) o načinu pisanja leksema *Bog* i komponente *Bog*: »Budući da u posljednje vrijeme nema određenog pravila o pisanju navedenih riječi, autor može samo iznijeti svoj stav o pravopisnoj situaciji. Vjerojatno treba podržati pisanje velikim slovom riječi *Бог* i *Господь* kad se radi o imenovanju stvoritelja Svemira i cijeloga svijeta (prema religijskim predodžbama). Međutim, u različitim frazemima, koji nisu neposredno povezani s religioznom tematikom, te riječi treba pisati malim slovom, na primjer: *не дай бог, слава богу, ради бога, бог с ним, как бог на душу положит; не приведи господи, упаси господи, господь знает, господ с ним* itd.« (Solov'ev 2000:760).

5.1. Iako nije iscrpno frazeološki obrazložio svoj stav, Solovjov je odlično uočio razliku u semantičkim osobinama leksema *Бог* i frazeološke komponente *Бог*. Naime, kad je riječ o frazeologiji u užem smislu, poznato je da su komponente uključene u nju doživjele veću ili manju semantičku preobliku, tj. da su desemantizirane. Ipak, semantički talog frazema često nam do određenog stupnja signalizira frazeološko značenje. Slijedeći pak osnovno Žukovljevo pravilo o potpunoj desemantizaciji, prema kojem su frazemi potpuno desemantizirani ukoliko se frazeološko značenje ne izražava ni jednom od komponenata uključenih u sastav pojedinog frazema, možemo zaključiti da je u užoj frazeologiji s komponentom *Bog* ona (kao doduše i ostale sastavnice) u potpunosti izgubila svoje prvotno leksičko značenje. Dakle, u frazemima *bogu iza leđa* (za leđima), *krasti bogu* (od boga) *dane*, *uhvatiti boga za bradu* i sličnima frazeološko se značenje ne veže direktno uz leksičko značenje riječi *Bog* (u značenju 'stvoritelj'), pa se ta sastavnica može pisati malim slovom. Taj se zaključak može osobito potkrijepiti primjerima u kojima je navedena komponenta zamjenjiva komponentom *vrag*: *gdje je bog* (*vrag*) *rekao laku noć*, *koji bog* (*vrag*), *neki bog* (*vrag*), te osobito onima u kojima se komponenta *Bog* počela pisati (iako ne dosljedno) zajedno s glagolom: *bogzna što* (*gdje*, *koliko*), *nije bogzna kakav*, *nije bogzna što* iz čega se može shvatiti da je značenjska veza s imenicom *Bog* izgubljena. *Pravopis hrvatskoga jezika* (2001) bilježi i riječ *nizaboga* nastalu na bazi frazema *ni za boga*. Kod nekih pisaca može se susresti i neuobičajen način sastavljenoga pisanja frazeoloških komponenata (promjenom načina pisanja takvi frazemi prelaze u lekseme): *boguhvala* (V. Parun), *božemiprosti* (A. Tomić), *istinabog* (Z. Majdak) itd.⁸ Dakle, na pitanje postavljeno u naslovu: *hvatamo li za bradu Boga ili boga* odgovorila bih: za bradu *hvatamo boga* s malim slovom.

⁸ Identična je pravopisna mogućnost prisutna i u češkom i slovačkom jeziku, s time da je ona u tim jezicima i registrirana u rječnicima i pravopisima.

5.2. Nešto je drugačija situacija s frazemima u kojima je semantički talog još uvijek blizak biblijskom poimanju stvoritelja i kod kojih je vrlo prisutna svijest govornika da se tu uistinu radi o Bogu (bez obzira na djelomičnu desemantizaciju drugih sastavnica): *otići (ići) Bogu na istinu, otići (ići) Bogu na račun*. To je još izrazitije vidljivo u izrazima koji se aktivno upotrebljavaju u osmrtnicama i pri čijoj se upotrebi, uvjereni sam, misli na doslovno značenje svih uključenih leksema. Time se takvi izrazi udaljavaju od frazeologije i postaju svojevrsne formule za pojedine situacije, pa bi se u njima, kao i u prethodnim primjerima trebao leksom (to više i nije frazeološka sastavnica) *Bog* pisati velikim slovom: *Bog je uzeo (pozvao, primio) (k sebi) koga, dati (predati) Bogu dušu*.

Usporedimo li zaključke s pravopisnim rješenjima u drugim jezicima, vidjet ćemo da se njima najviše približava Solovjov u svom komentaru u Pravopisu, ali to još nije prihvaćeno u rječnicima ruskoga jezika, a što se tiče novijih rječnika, najbliži su spomenutim mogućnostima rječnici češkoga jezika. U hrvatskom je jeziku upravo predloženi dvojni princip pisanja djelomično zastupljen u Matešićevu *Frazeološkom rječniku*.

Literatura

- Андрейчина, Кира, Сергей Влахов, Стефана Димитрова, Клара Запрянова. 1980. *Русско-болгарский фразеологический словарь*. Под ред. С. Влахова. Москва — София: Русский язык — Наука и искусство.
- Anić, Vladimir. 1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber
- Anić, Vladimir, Josip Silić. 1986. *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Sveučilišna naklada Liber i Školska knjiga.
- Anić, Vladimir, Josip Silić. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber i Školska knjiga.
- Babić, Stjepan, Božidar Finka, Milan Moguš. 1971. *Hrvatski pravopis*. Zagreb : Školska knjiga.
- Babić, Stjepan, Božidar Finka, Milan Moguš. 1996. *Hrvatski pravopis*. Zagreb : Školska knjiga.
- Баба, Stanisław, Gabriela Dziamaska, Jarosław Liberek. 1995. *Podręczny słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Biblijski leksikon*. 1972. Zagreb : Kršćanska sadašnjost.
- Білоноженко, Б.М. и т.ин. 1999. *Фразеологічний словник української мови*. Київ : Наукова думка.
- Boranić, Dragutin. 1947. *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb : Nakladni zavod Hrvatske.
- Broz, Ivan, Dragutin Boranić. 1911. *Hrvatski pravopis*. Zagreb : Naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- Collins COBUILD Dictionary or Idioms*. Edited by John Sinclair. 1997. London and Glasgow : HarperCollins Publishers.

- Dorotjaková, Viktória, Peter Ďurčo, Mária Filkusová, Magdaléna Petrufová, Mária Oľga Malíková. 1998. *Rusko-slovenský frazeologický slovník*, Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- Фёдоров, А.И. 1995. *Фразеологический словарь русского литературного языка*. Новосибирск : Наука.
- Фелицына, Вера П., Валерий М. Мокиенко. 1999. *Русский фразеологический словарь*. Moskva : ЭКСМО-Пресс.
- Fink, Željka. 1996. Ruski i hrvatski frazemii s komponentama бог, черт (дьявол) i бог, враг (đavo). *Filologija* 27, 17–24.
- Гуревич, Валерий В., Жанна А. Дозорец. 1988. *Краткий русско-английский фразеологический словарь*. Москва : Русский язык.
- Ham, Sanda. 2000. Pravopisu – ponosu! ili Pravopisu – po nosu! *Jezik* 47:4, 134–152.
- Korać, Tatjana, Antica Menac, Milenko Popović, Miho Skljarov, Radomir Venturin, Renata Volos, 1979–1980. *Rusko - hrvatski ili srpski frazeološki rječnik*. Ur. Antica Menac. Zagreb : Školska knjiga.
- Krátky slovník slovenského jazyka*. 1997. Hlavná redakcia: Ján Kačala, Mária Pisárčiková. Bratislava : Veda Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie Vied.
- Кузнецов, С.А. 1988. *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург : Норинт.
- Małdzyjewa, Wiara, Janina Wójtowiczowa. 1994. *Polskie i bułgarskie związki frazeologiczne*. Warszawa : Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Matešić, Josip. 1982. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Zagreb : Školska knjiga.
- Maxwell, Kerry, etc. 1998. *Cambridge International Dictionary of Idioms*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Menac, Antica, Dubravka Sesar, Renata Kuchar. 1998. *Hrvatsko-češko-slovački frazeološki rječnik*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Menac, Antica, Zorica Vučetić. 1995. *Hrvatsko-talijanski frazeološki rječnik*. Zagreb : Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Новий словник української мови*. 2001. Укладачі: Василь Яременко, Оксана Сліпушко. Київ : Аконіт.
- Орфографический словарь русского языка*. 1959. Под ред. С.И. Ожегова, А.Б. Шапиро. Москва : Академия наук СССР, Институт языкознания.
- Ожегов, С.И., Н.Ю. Шведова. 1994. *Толковый словарь русского языка*. Москва : Азъ.
- Pravidla českého pravopisu*. 1983. Praha : Československá Akademie Věd.
- Pravidla českého pravopisu*. 2000. Praha : Česká Akademie Věd.
- Pravopis hrvatskosrpskog jezika, školsko izdanje*. 1962. Priredili Lj. Jonke i M. Stevanović. Zagreb – Novi Sad : Matica hrvatska – Matica srpska
- Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*. 1960. Izradila Pravopisna komisija. Zagreb – Novi Sad : Matica hrvatska – Matica srpska.

- Rahner, Karl, Herbert Vorgrimler. 1992. *Teološki rječnik*. Đakovo : Forum bogoslova.
- Rječnik hrvatskoga jezika* Ur. Jure Šonje. 2000. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža – Školska knjiga.
- Saloni, Zygmunt, Krzysztof Szafran, Teresa Wróblewska. 1999. *Ortograficzny słownik*. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 1978. Hlavní redakce: Josef Filipец, František Daneš. Praha : Academia.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 1994. Hlavní redakce: Josef Filipец, František Daneš, Jaroslav Machač, Vladimír Mejstřík. Praha : Academia.
- Словник української мови*. 1970. Редактори: П.И. Горещкий, А.А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, Н.І. Швидка. Київ : Наукова думка.
- Słownik języka polskiego*. 1978. Redaktor naukowy: Mieczysław Szymczak. Warszawa : Państwowe Wydawnictwo Naukowe
- Słownik współczesnego języka polskiego*. 1996. Redaktor naukowy: Bogusław Dunaj. Warszawa : Wilga.
- Соловьев, Николай В. 2000. *Орфографический словарь. Комментарий. Правила*. Санкт-Петербург : Норинт.
- Srbocharoátsko-český slovník*. 1982. Vědeční redaktori: Josef Kurz, Jan Petr. Praha : Academia.
- Tafra, Branka. 1998. Konverzija kao gramatički i leksikografski problem. *Filologija* 30–31, 349–361.
- Войнова, Л.А., В.П. Жуков, А.И. Молотков, А.И. Федоров. 1978. *Фразеологический словарь русского языка*. Под ред. А.И. Молоткова. Москва : Русский язык.
- Жуков, Влас П. *Семантика фразеологических оборотов*. Москва : Просвещение.

Об одной орфографической проблеме во фразеологии

Резюме

Одна из орфографических проблем во фразеологии относится к возможности писать компонент *Бог* с прописной или строчной буквы. Данная проблема появляется во фразеологизмах в узком смысле, причем компонент *Бог*, во-первых, полностью деактуализован, а во-вторых, в некоторых из фразеологизмов он заменяется другим компонентом без какого бы то ни было влияния на фразеологическое значение. Из этого исходит, что данный компонент надо было бы писать с строчной буквой.

Ključne riječi: hrvatska frazeologija, pravopis, komponenta *Bog*
Key words: Croatian phraseology, orthography, component *Bog* (*God*)